

Kiss Judit Ágnes

Két magyaros nótája és a kuruc kori költészet

Módszertani javaslatok

Brutovszky Gabriella

Kiss Judit Ágnes *Két magyaros nótája* remek vállalkozás a barokk költészet alkalmi-politikai regiszterének újraírására, aktualizálására. Az irodalomóra keretében nemcsak a kortárs líra tanításakor érdemes foglalkoznunk ezzel a párverssel, hanem a kora újkori irodalom, azaz a barokk költészet alkalmi-politikai regiszterének, ún. kuruc kori verseinek kapcsán is. Javasolt a két Kiss Judit Ágnes verssel indítani az órát, majd fokozatosan rátérni a barokk közköltészet jeles darabjaira (de a vers elemezhető az irodalomtörténeti sorrendhez tartva magunkat is). Így a két kor horizontja egymást magyarázva és kiegészítve kerül tárgyalásra, a tanulók számára pedig a tőlük sokszor távol álló költészet befogadása könnyebbé, érthetőbbé és izgalmasabbá válik. Kisebbségi módosítással, mindkét korosztály esetében (általános és középiskolás) alkalmazhatók a következőkben felvázolt gyakorlatok. A versek elemzése során javasolt hangsúlyt fektetni az alábbi szempontokra: a lírai hagyomány kérdésköre, hagyományosabb poétikai formák, szövegközi kohéziók, közköltészet, közéleti költészet, alkalmi-politikai költészet, társadalombírálat, beszédhelyzet-párbeszéd, nyelvi regiszterek keveredése, gasztroszemiótika, irónia (szerkesztés, hangneme, toposzok), kortárs politikai vetület, a másság kérdésköre és a tolerancia (melegek, romák stb.), a kuruc-labanc dichotómia felbomlása (jelen esetben az irónia eszköze által), irodalmi, történelmi és politikai kontextus.

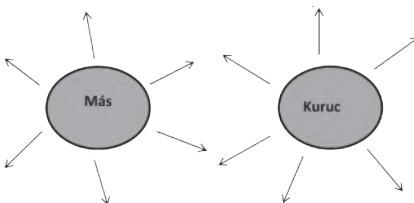
Órai elemzési javaslatok:

I. RÁHANGOLÓDÁS (motivációs fázis, az előzetes tudás előhívása, asszociációk, szemantikai mezők mozgósítása, a tanulók ebben a fázisban még nem ismerik az órai tananyag témáját, fokozatosan tárul fel előttük a téma, »induktív módszer«, a tanulók csoportokban dolgoznak: 4–5 fős csoportok osztálylétszám szerint elosztva)

1. Paratextusok előrevetítése (pókhálóábra, asszociációk)

A vers paratextusára, azaz a két alcímre fókuszálunk, és asszociációkat gyűjtünk a „kuruc” és a „más” kifejezésekre. Előkerülnek majd történelmi utalások, „magyaros” toposzok, a mássággal kapcsolatos felvetések. Ebben a fázisban törekedjünk a (kuruc-labanc) dichotómiák feloldására, illetve a másság (a tolerancia) kérdéskörét körbejárni. Egy tartalmas vita alakulhat ki a (tanár által) jól koordinált beszélgetésből. Mitől más a „más”? A bennünk lévő beidegződés talán önkéntelenül is azt juttatja eszünkbe, hogy minden, ami más, az idegen (pl. nem magyar).

Mi jut eszetekbe a „kuruc” és a „más” szavak kapcsán? Töltsétek ki az ábrát, majd egyeztetsetek a többi csoporttal.

2. Gondolati-érzelmi asszociációk

Hallgassuk meg a verset a költő előadásában¹ vagy olvassuk fel mi a tanulóinknak. Milyen pillanatnyi benyomásokat vált ki a tanulókból a két költemény?

Cédulák: minden tanulónak jut egy-egy cédula, amelyre az érzéseit felírja, majd a vers felolvasása után a csoportok megosztják egymással az asszociációkat (lehet ad hoc jelleggel beszórva a közösbe, amit mi felírunk a táblára). Néhány esetben kérjük röviden az indoklást is. Érdemes említés szintjén kitérni a retorikai sajátosságokra is, mennyire befolyásolja a befogadót a hangos interpretáció (illetve a tudat, hogy a költő saját maga olvassa fel a verseit).

A következőkben két verset fogtok hallani a költő saját előadásában. A versek olvasása közben/után egy cédulára jegyezzétek fel azokat az ér-

zelmeket, asszociációkat, amelyeket a költemények kiváltottak belőletek, pl. düh stb. A versek felolvasása közben lazítsátok el magatokat, és ha könnyebb, hunyjátok be a szemeteket.

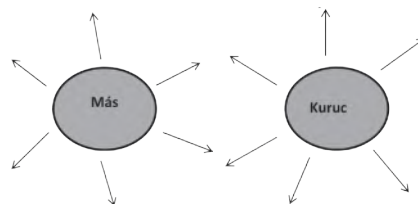
II. JELENTÉSTEREMTÉS (az új ismeretek elsajátítása, a vers értelmezése)

1. A paratextusok értelmezése (pókhálóábra)

A diákok megkapják a szöveget, elkezdjük elemezni a verse(ke)t. A paratextusok esetében kitérünk röviden a szerzőre is, illetve a főcím és a két alcím értelmezésére. Javasolt az asszociációkat összevetni a korábbi gondolatokkal. Találónak tartom ebben a kontextusban idézni a tanulóknak Lackfi János *Milyenek a magyarok?* című kötetének részletét a kuruc-labanc dichotómiával kapcsolatosan, melyben a szerző Kiss Judit Ágneshez hasonlóan az irónia és humor eszköztárának segítségével próbálja feloldani a „magyar-magyar” konfliktust:

„Az, hogy a magyarok ekkoriban mellékesen egymás ellen harcoltak, igazán elhanyagolható tényező. Különben sem magyar küzdött a magyar ellen, hanem »labancok« a »kurucokkal«. Előbbi függetlenségpárti, törökökkel szövetséges magyart, a másik császárpárti osztrákokkal szövetséges magyart jelentett ugyan, de ez a látszat senkit ne tévesszen meg. Mindenki csak a saját táborában küzdöket tekintette magyarnak.”²

Hogyan értelmezhető újra a versek alapján a „kuruc” és a „más” kifejezés. Milyen viszonyban van a cím a két alcímmel, és milyen kohézió van a cím/alcím és a szöveg között? Mennyire értelmezik egymást? Töltsétek ki újra a két ábrát, és egyeztetsetek az előző pókhálóábrákkal.

2. Beszédhelyzet (illusztráció, jellemrajz, érvelés)

Ebben a részben térünk ki a lírai beszédhelyzetre, a versekben megszólaló lírai alanyok jelenlétére. Érdemes ebben a részben kitérni a referencialitás kérdéskörére is, azaz a szöveg autonómiájára, a költő nem

egyezik meg a versben megszólaló hanggal! Próbáljuk a párverset már a beszédhelyzet szintjén is együtt tárgyalni, a későbbiekben kitérünk majd a további párhuzamra is. A *Kuruc nóta* esetében a „magyaros toposzok” tárgyalására is sor kerülhet.

Ki szólal meg a versekből? Hogyan jellemeznétek a két versből megszólaló hangot? Milyenek képzelitek el az egyik és a másik alanyt? Rajzoljátok le a személyeket, majd jelzőkkel jellemezzétek is őket (3–4 jellemvonás). Érveléseiteket versekből vett idézetekkel indokoljátok meg. A lírai alanyaitoknak adjatok egy tetszőleges nevet.

Kuruc nóta		Más nóta	
Lírai alany Név:		Lírai alany Név:	
Rajz 		Rajz 	
Jellem	Indoklás	Jellem	Indoklás

3. Szövegközi viszony – Párbeszéd (gondolatrajz)

A párvers több síkon is párhuzamba hozható egymással. Hogyan vélekedik magáról/magukról a *Kuruc nótában* megszólaló lírai én, és hogyan vélekedik róla/uk a *Más nóta* lírai szubjektuma? A *Más nóta* mely részei utalnak erre? Milyen hangnemben íródott a két vers?

A *Kuruc nóta* lírai alanya önmagáról

Hangnem:

A *Más nóta* lírai alanya a *Kuruc nóta* „alanyairól” (idézetek E/1)

Hangnem:

4. Lírai hagyomány – pastiche, műfaj, aktuálpolitikai vetület hagyományos poétikai jegyek (ebben a részben érdemes kitérni a lírai hagyományozás kérdéskörére: mit gondoltok, mi a lírai hagyomány célja? Szerintetek milyen lírai hagyományra épül Kiss Judit Ágnes párverse? Milyen hagyományos poétikai jegyek figyelhetők meg a párversben stb.)

■ **PASTICHE.** Magyarazzátok meg a pastiche jelenségét, és keressetek rá példákat Kiss Judit Ágnes párversében.

Pastiche	Kiss Judit Ágnes versében

■ Poétikai jegyek (halmazábra)

Kiss Judit Ágnes verse egyrészt a közköltészeti hagyományok újateremtésére törekszik, másrészt a közéleti líra poétikai jegyeit tükrözi. A két fogalom azonban párhuzamba hozható egymással. Melyek azok a jegyek, amelyekben hasonlít, és melyek, amelyekben különbözik egymástól ez a két poétikai egység? Az alul idézett szövegrész alapján a két halmazba írjátok be a különbségeket, és a közös mezőbe az egyforma jegyeket!

Alkalmi-politikai költészet, közköltészet:

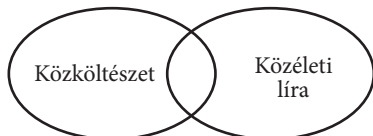
A barokk költészet alkalmi-politikai regiszterébe tartoznak mindazok az ún. kuruc kori költemények is (számos bujdosóének, katonaének, kesergő,

kiéneklő vers stb. mellett), amelyek a XVII. századi közköltők tollából származnak, írásban és szóban variálódtak, és általában kéziratos énekeskönyvekben maradtak fenn az utókor számára. Amióta a közköltészet³ kategória ismertté vált, illetve az utóbbi évtizedek tudományos gondolkodásmódja változásának következtében, az eddig használt fogalmi apparátus: a Thaly Kálmán által megteremtett „kuruc költészet” elnevezés, ahogyan a „kuruc kor költészete”, „kurucvilág költészete” terminusok is elavultak, használatuk kerülendő. Helyettük viszont az *alkalmi-politikai költészet*, a *közköltészet*, ha szűkíteni akarjuk a csoportosítást: a *barokk kor alkalmi-politikai regiszterének ún. kuruc kori költészet kategóriája*⁴ volna a javasoltabb. Míg az alkalmi-politikai mint kategória egy stílusokat és regisztereket megkülönböztető beosztás része (az egyes regiszterekhez sajátos műfajok és akár témák is köthetnek), a „közköltészet” inkább a szerzőség felől ragadja meg az irodalmat, ezért nem feleltethetők meg egymásnak, viszont sok közös metszéspontjuk van. Az alkalmi és a politikai tulajdonképpen egymástól szét is választhatók, s a rendszerünkön belül a szakrálisból, a heroikusból és az udvari-gálánstól való megkülönböztetést szolgálja.

Közköltészet: általánosan ismert, tömeges terjesztésű verses művek variánsokban létező halmaza, melyet egy adott közösség (társadalmi hovatartozásától függetlenül) használ; tekintet nélkül arra, hogy e műveknek van-e ismert szerzője vagy nincs, s függetlenül attól is, hogy az alkotás mely stílusrétegbe tartozik. A közköltészet anyanyelvű, legnagyobb része meghatározott alkalomhoz és/vagy funkcióhoz kapcsolódik, nem tartalmaz egyéni fikciót, legalábbis az alkalom és a funkció sokkal inkább meghatározza, mint az egyéni, költői invenció. Mind a névvel ismert szerzőktől származó, mind az anonim szövegek szájhagyományban és írottformákban is (kéziratos másolatok, illetőleg olcsó nyomtatványok útján) terjedtek és variálódtak. (Küllös Imola) Ez messze áll a sokáig relatíve szűk olvasóközönséget megszólítani képes politikáló „magasköltészettől”, és bár jellegük hasonló, a közköltészeti művekben megszólaló szubjektum még teljesen más viszonyban van

a kimondott közéleti tartalmakkal. „Ezeknek a verseknek a lírai beszéd-módjában megjelenő többszörös szám első személyű „mi“ nem feltétlenül nemzeti meghatározottságú.” (Lapis József)

„A politikai közbeszéd szinte teljes egészében alkalmatlanná vált arra, hogy közösségi dilemmáinkat megfogalmazzuk, versengő politikai értékeinket összemérjük egymással, mi több, társadalmi konfliktusainkat az értelmes párbeszéd segítségével demokratikus keretek közé kényszerítsük. Vagy legalábbis így érezzük. Ilyenkor a **közéleti líra** szerepe óhatatlanul felértékelődik. Főként, ha megvannak azok az erős versek, amelyek képesek felszabadítani bennünket a gondolkodásunkat béklyózó értelmezési mechanizmusok hatalma alól. És hála istennek megvannak. A jó közéleti-politikai vers zavarba ejt, mert vonzóan idegen, vagy épp ellenkezőleg, azt az illúziót kelti, mintha a szívünkben beszélné, úgy, ahogyan mi soha nem lennénk rá képesek.” (Bárány Tibor)

■ **METRIKA.** Milyen párhuzamot fedeztek fel metrikailag a két szöveg között? Milyen verselésben íródott a két mű, és miben „újít” a Kuruc nóta metrikája (verselés, rímelés)?

„Ha a szívem marhapörkölt volna, abból az egész haza jóllakna, úgy megnyálná utánam a száját, mint a legény szokta a babáját..”

„Süvegemen nemzetiszín rózsá. Ajakomon kedves babám csókja. Ne sírj babám, nem megyek világra, Nemzetemnek vagyok katonája.”
Milyen a Más nóta metrikája?

5. Toposzok, jelentések, aktuálpolitikai vetület (szójegyzék, internetes böngészés)

Hogyan értelmezhető a Kuruc nótában megjelenő harmincöt megye? Ebben az értelemben a kolbász milyen jelentést hordoz? Segítségképpen az értelmezéshez egy régi betyár-nótát közlünk.

„Ha szívemből kolbászt töltenének, **elég volna harmincöt megyének,** csak egy volna, ami kimaradna, de annak a szeme kimeredne.“

„Győri kanász a dombon, játszik a botjával
Ne menj arra kisleány, megfogja szoknyádat
Nem fogja meg a szoknyám, elszaladok tőle,
Azért a kis malacot ellopom mellőle
Híres betyár vagyok, Patkó az én nevem
Harminchat vármegye kerestet engemet
Harminchat vármegyét mind hiába járják,
Mer a híres betyárt sehol nem találják.”

A párversben számos olyan kifejezés található, amely valamilyen szempontból érdekes számunkra. Ha megakadtok a fogalmak értelmezésében, böngésszetek utána az interneten, szótárakban.

Fogalom	Jelentés(ek)	Jelentés(ek) a vers kontextusában
Kuruc		
fráncos		
Lőre		
mélymagyar		
értelmiség		
Píszí		
Love		

■ A magyar közélet mely egymással szemben álló szélsőségeit olvashatjuk ki Kiss Judit Ágnes verssoraiából? Keressétek ki a két szélsőségre utaló jegyeket a Két magyaros nótából, és írjátok be a két halmazba!

.....

.....

Nyelvi regiszter. A párversben találkozunk számos nyelvi regiszterrel. Melyek ezek, és milyen jelentéseket hordoznak? Keressetek további példákat, és töltsétek ki a táblázatot!

Nyelvi réteg	Fogalom	Melyik versben?	Jelentés(ek)
		
		
		

III. REFLEKTÁLÁS

1. Kreatív írás

4 csoport más-más témát kap feldolgozásra (az egyes feladatoknál röviden tüntessük fel a formai követelményeket, és akár szempontokat is megadhatunk). Az elkészült alkotásokat felolvassák egymásnak, a többiek pedig reflektálnak rá (értékelik pl. az eddig elsajátított műfajismeret alapján).

Ültessétek át a Két magyaros nótát az általatok kapott műfajba. Az új szöveg terjedelme ne legyen több 8-10 mondatnál.

1. csoport: A verset átalakítani aktuális **hírré** (lehet híradó, újságcikk, bulvárlap).
2. csoport: A verset átalakítani rövid **elbeszéléssé** (prózai szöveg).
3. csoport: A „bögyatyás” levele a „liberális”-hoz.”
4. csoport: A „liberális” levele a „bögyatyáshoz”.

2. Az utolsó szó joga

Válasszatok ki egy gondolatot a versből, ami nagyon megragadott benneteket, és értelmezzétek írásban! – reflexiók, gondolatok, vélemények megfogalmazása. A feladat elvégzése után valaki felolvassa a választott idézetét, amire a többiek frontálisan reagálnak. A „vitát” az a diák zárja, aki elindította a beszélgetést – „az utolsó szó jogán” felolvassa a saját értelmezését. A feladat egy másik idézet felolvasásával és értelmezésével folytatódik.

III. Házi feladat

Böngésszetek az interneten, könyvtárban!

Keressetek további kortárs közéleti verseket, melyekben a barokk költészet alkalmi-politikai regiszterének kuruc tárgyú költeményei kerülnek újraírásra (pl. az *Édes hazám c. kötetben*). Válasszatok ki közülük egyet, amit a következő órára elhoztok (nyomatotott formában vagy füzetbe beírva/beragasztva). Hogyan jelenik meg a lírai hagyományozás a műben?

¹ A költőnő versfelolvasása (Két magyaros nóta) a Klubrádióban, <http://www.klubradio.hu/data/files/kissjudit.mp3>.

² LACKFI János, *Milyenek a magyarok*. Helikon, Budapest, 2013 29–30.

³ A fogalom Marót Károlytól származik, majd Stoll Béla és Voigt Vilmos foglalkoznak a későbbiekben a közköltészet tematizálásával. A közköltészet jeles magyarországi kutatói: Csörsz Rumen István, Küllös Imola. Lásd részletesen az első fejezetben.

⁴ A gyűjtőkategóriát Csehly Zoltán és Polgár Anikó vezette be. A kategória alá sorolt felosztás a pozsonyi Komensky Egyetem honlapján megtekinthető: <http://www.fphil.uniba.sk/index.php?id=1716> (egy barokk irodalomról szóló egyetemi jegyzet is készülően van, amelyben a szerzők ezt a felosztást tüntetik majd fel).

Emlékszel még? Avagy játékos ismétlés

Fekete Farkas Tímea

Az ismétlés minden tantárgy, sőt minden tanóra mellőzhetetlen alkotóeleme, amely elősegíti az elsajátított ismeretek elmélyítését. Előnyös, ha a tanár úgy tudja felépíteni a tanóra lefolyását, hogy az óra elején átismétli a múlt óra tananyagát, óra végén pedig az újonnan hozzáépített ismeretdarabokat. Egy szó, mint száz, sok ismétlés kell. Vannak tanárok, akik ugyanazt a kérdezz-felelek módszert alkalmazzák minden alkalommal, amely hatásosságát nem kérdőjelezem meg, és vannak olyanok, akik szeretik a változatosságot, s többféle ismétlésre alkalmas feladatot is alkalmaznak. Én most nekik szeretnék egy számomra érdekes tippet adni.

Úgy gondolom, hogy minden olyan feladat, amely lebonyolításához fel kell bontani az osztály és a diákok állandó elrendezését, illetve elhelyezkedését, már jó, hiszen újdonságával rögtön felkelti a diákok érdeklődését. A *Fonálból pókhálót* nevű játék is ilyen. A tanár egy gombolyag fonállal érkezik az osztályba, s megkéri a diákokat, hogy álljanak fel és a tábla előtt, vagy a padok mögött (ahogy az osztály elrendezése megengedi) álljanak körbe. Ismertetni kell az adott témakört, amelyet át szeretnénk ismételtetni a diákokkal, s megkérjük őket, hogy mindenki találjon ki fejben legalább három ismétlő kérdést az adott témakörből. (A kérdés kitalálása nem kell, hogy feltétlenül fejből történjen. Feladatul adhatjuk ezt akkor is, amikor még mindenki a helyén ül, s a füzet segítségével alkotja meg a kérdéseket, amíg a tanár beírja az órát.) Azért kell három, hogy egy kérdés ne hangozzon el többször, s ha többen ugyanarra gondolnak, akkor még mindig legyen minden diák tarsolyában valamilyen új kérdésötlet. A játék elkezdése előtt szükséges egy-két példakérdést mondani a diákoknak, hogy tudják, körülbelül milyen tí-

pusú kérdésekre gondoltunk. Fontos szabály, hogy csak olyat kérdezzenek egymástól a diákok, amit saját maguk is meg tudnak válaszolni, hiszen ha hibás válasz érkezik a kérdésre, vagy éppen semmilyen, akkor a kérdezőnek kell megmondani a megoldást. Ezek után pedig elmondjuk, hogy miben is fog nekünk segíteni a fonál. A fonál lehet egy bűvös fonál, amely csak annak ad lehetőséget a beszédre, aki éppen a kezében tartja. A fonalat mindig kérdés kíséretében dobják a diákok a kiválasztott osztálytársuknak úgy, hogy egy részét ráakasszák a mutatóujjukra, s ügyelnek arra, hogy a fonál mindig feszesen álljon. Az a diák, akinek a kérdés szól, mindaddig a kezében tartja a fonalat, amíg nem adott választ, illetve amíg el nem mondta az ő kérdését. Ezután dobja a fonalat a következő diáknak, de ő is megfogja a fonál egy részét a mutatóujjával, s megfeszíti. A játék így megy tovább mindaddig, amíg minden diák ki nem vette a részét belőle, s ez alatt az idő alatt szép kis pókhálót alakítunk a kör belsejében. A fonalat, ha több időt tudunk szentelni a játéknak, visszafelé is elindíthatjuk, például Igaz-hamis állításokkal, vagy egymás válaszával, illetve viselkedésének értékelésével a játék során.

Ez a típusú ismétlő játék azért is jó, mert senki sem maradhat szó nélkül, megmozgatja a diákok emlékképeit az adott témakörrel, illetve gyakoroltatja a diákokkal a kérdésalkotás tudományát, ami nem is olyan egyszerű feladat. Én ezt a játékot előszeretettel használom nagydolgozatok előtt, de többnapos szünetek után is. A többnapos szünetek után azért, mert játékosabban tudom visszazökkenteni a diákjaimat az iskolapadba, illetve közösen, egymást segítve tudjuk így feleleveníteni az eddig tanultakat. Én csak ajánlani tudom.

Játékra fel!